WIKIPEDIA

Turkin kieli

Tähän artikkeliin tai osioon ei ole merkitty lähteitä, joten tiedot kannattaa tarkistaa muista tietolähteistä.
Voit lisätä artikkeliin tarkistettavissa olevia lähteitä ja merkitä ne ohjeen mukaan.

Turkki on turkkilaisiin kieliin kuuluva kieli, jota puhutaan äidinkielenä Turkissa, Kyproksella, Bulgariassa, Kreikassa, Ukrainassa, Venäjällä (Tatarstanin alue) ja muissa Osmanien valtakuntaan kuuluneissa maissa. Näistä ainoastaan Turkissa se on valtakieli. Kieltä puhuvat EU:n alueella myös miljoonat maahanmuuttajat.

Turkissa kielen puhujia on 66,5 miljoonaa ja koko maailmassa turkkia puhuu 70 890 130 ihmistä (2006).[2] Turkin vähemmistökieliset, joista kurdit muodostavat suurimman ryhmän, puhuvat kuitenkin yleensä turkkia toisena kielenään. Toisena kielenä puhujia on Turkissa 350 000.[2]

Turkin ja muiden eteläturkkilaisten kielten, kuten azerin, turkmeenin ja kaškain, puhujat ymmärtävät toisiaan melko hyvin. Mikäli kaikkia näitä kieliä pidetään turkin kielenä, on äidinkielenään sitä puhuvien määrä noin 100 miljoonaa, ja toisena kielenä turkkia puhuvat mukaan lukien noin 125 miljoonaa.

Turkki	
Oma nimi	Türkçe
Tiedot	
Alue	Albania, Azerbaidžan, Bosnia ja Herzegovina, Bulgaria, Kroatia, Kypros, Kreikka, Unkari, Irak, Jordania, Kosovo, Libanon, Pohjois-Makedonia, Moldova, Montenegro, Palestiina, Romania, Venäjä, Serbia, Syyria, Turkki, Turkmenistan, Uzbekistan
Virallinen kieli	Turkki, Kyproksen tasavalta, Pohjois-Kypros
Sija	13–15–21
Kirjaimisto	latinalainen
Kielenhuolto	Türk Dil Kurumu[1]
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	altailaiset kielet (kiistelty)
Kieliryhmä	turkkilaiset kielet
Kielikoodit	
ISO 639-1	tr
ISO 639-2	tur
ISO 639-3	tur (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=tur)
	Ohje

Sisällysluettelo

Luokitus

Turkki kuuluu turkkilaisten kielten kielikunnan eteläturkkilaisiin kieliin, johon kuuluvat muun muassa gagauzi, krimintataari, turkmeeni ja azeri. Joidenkin kielitieteilijöiden mukaan turkkilaiset kielet kuuluvat altailaiseen kielikuntaan.

Turkilla on suomen kanssa yhteistä agglutinoivuus, vokaalisointu ja kieliopillisen suvun puute. Perussanajärjestys on subjekti–objekti–verbi.

Alueellinen sijoittuminen

Turkki on enemmistökieli Turkissa ja vähemmistökieli 35 maassa. Kieltä puhutaan erityisesti Osmanien valtakuntaan kuuluneilla alueilla, kuten Bulgariassa, Romaniassa, Serbiassa (erityisesti Kosovossa), Pohjois-Makedoniassa, Syyriassa, Kreikassa ja Israelissa (turkinjuutalaiset). Yli kaksi miljoonaa turkinkielistä asuu Saksassa ja merkittävissä turkinkielisissä yhteisöissä Itävallassa, Belgiassa, Ranskassa, Alankomaissa, Sveitsissä ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa.

Virallinen asema

Turkki on Turkin ainoa virallinen kieli ja yksi Kyproksen virallisista kielistä. Sillä on virallinen, muttei ensisijainen asema myös useissa Pohjois-Makedonian ja Kosovon kunnissa riippuen turkinkielisten määrästä.

Turkissa kielenhuollosta vastaa Türk Dil Kurumu (*Turkin kieliyhdistys*), jonka Kemal Atatürk perusti vuonna 1932 nimellä Türk Dili Tetkik Cemiyeti (*Turkin kielen tutkimuksen yhdistys*). Türk Dil Kurumuun vaikutti puhdaskielisyyden aate, ja yksi sen ensisijaisimmista toimista oli persiasta ja arabiasta lainattujen sanojen ja kielioppirakenteiden korvaaminen turkkilaisilla vastineilla, mikä yhdessä vuonna 1928 julkaistun turkkilaisen aakkoston ohessa muovasi turkista sellaisen kuin se on nykyään. Türk Dil Kurumusta tuli itsenäinen elin vuonna 1951, kun vaatimus siitä, että opetusministeriön pitäisi johtaa sitä, poistui. Tämä asema säilyi elokuuhun 1983, jolloin se jälleen kytkettiin hallitukseen vuoden 1980 vallankaappauksen seurauksena.

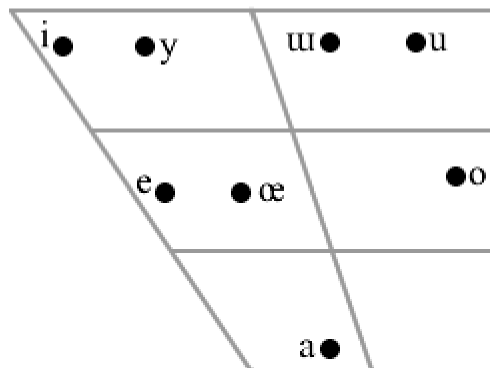
Äänteet

Konsonantit

	bilabiaalinen	labio-dentaalinen	dentaalinen	alveolaarinen	post-alveolaarinen	palataalinen	velaarinen	glottaalinen
klusiili	p b		t d			c ɟ	k g	
nasaali	m		n					
frikatiivi		f v	s z		ʃ ʒ		ɣ	h
affrikaatta				ʧ ʤ				
tremulantti				ɾ				
puolivokaali						j		
lateraalinen puolivokaali			ɫ		l			

Vokaalit

Turkissa pätee vokaalisointu, joka tarkoittaa, että sanassa voi olla vain etu- tai takavokaaleja, muttei molempia. Paino on yleensä viimeisellä tavulla, paitsi joissakin jälkiliitteiden yhdistelmissä. Erisnimissä paino on yleensä toiseksi viimeisellä tavulla.

Kirjoitusjärjestelmä

Turkissa käytetään 29:ää kirjainta. Niiden käyttö Turkissa aloitettiin lailla 1. marraskuuta 1928. Aikaisemmat arabialaiset aakkoset korvattiin latinalaisiin aakkosiin pohjautuvalla aakkostolla Kemal Atatürkin aloitteesta.

Turkin aakkoset:

Kirjain	Nimi	Ääntäminen
A a	a	[ɑ]
B b	be	[b]
C c	ce	[dʒ]
Ç ç	çe	[tʃ]
D d	de	[d]
E e	e	[e]
F f	fe	[f]
G g	ge	[g]
Ğ ğ	ğe eli yumuşak ge	[Ø/ɣ]
H h	he	[h]
I ı	ı	[ɯ]
İ i	i	[i]
J j	je	[ʒ]
K k	ke	[k, kʲ]
L l	le	[l, lʲ]
M m	me	[m]
N n	ne	[n]
O o	o	[o]
Ö ö	ö	[ø]
P p	pe	[p]
R r	re	[r]
S s	se	[s]
Ş ş	şe	[ʃ]
T t	te	[t]
U u	u	[u]
Ü ü	ü	[y]
V v	ve	[v]
Y y	ye	[j]
Z z	ze	[z]

Kirjain *Ö* otettiin ruotsin aakkosista, koska ruotsalainen tulkki oli mukana uutta kirjoituskieltä kehittävässä toimikunnassa. *Ç* otettiin albanian aakkosista, *Ş* romanian aakkosista ja *Ü* saksan aakkosista.

Turkin *I* ja *İ* ovat eri kirjaimia. Ensimmäisessä pistettä ei ole isossa eikä pienessä kirjaimessa, kun taas jälkimmäisessä piste on molemmissa. Kirjaimen *J* pienessä versiossa on kuitenkin piste kirjaimen päällä (*j*). Turkissa ei ole kirjaimia *Q*, *W* ja *X*. Ne translitteroidaan turkiksi *k*, *v* ja *ks*.

Sirkumfleksiä voidaan käyttää (^) erottamaan samalla tavalla kirjoitettuja erimerkityksisiä sanoja, tai merkitsemään edeltävän konsonantin liudennusta, tai pitkiä vokaaleja lainasanoissa. Näitä kirjaimia pidetään kirjainten *a*, *i*, ja *u* rinnakkaismuotoina, ja ne ovat melko harvinaisia nykykäytössä.

Varhaisin tunnettu turkin kirjoitusjärjestelmä on Orkhon-kirjoitus. Turkkilaisia kieliä on kirjoitettu useilla eri kirjaimistoilla, kuten kyrillisillä, arabialaisilla, latinalaisilla ja joillakin muilla aasialaisilla kirjaimistoilla.

Kielioppi

Turkissa on paljon jälkiliitteitä, muttei luontaisia etuliitteitä lukuun ottamatta kahdentavaa, vahvistavaa etuliitettä, kuten sanoissa *bembeyaz* (’vitivalkoinen’, valkoista tarkoittavasta sanasta *beyaz*) ja *sımsıcak* (’erittäin kuuma’, kuumaa tarkoittavasta sanasta *sıcak*). Sanalla voi olla useita jälkiliitteitä. Niitä voidaan käyttää luomaan uusia sanoja tai osoittamaan sanan kieliopillista tehtävää.

Turkin substantiiveissa voi olla päätteitä, jotka osoittavat omistajan persoonan. Niissä voi olla myös sijapäätteitä, kuten suomessakin. Jälkiliitteet riippuvat yleensä vokaalisoinnusta. Esimerkiksi jälkiliite *-den* on joko *-dan* tai *-den* sen mukaan, onko sanassa etu- vai takavokaaleja. Joidenkin päätteiden osalta vokaaliharmonia jaetaan neljään osaan, jolloin sanan viimeisen vokaalin mukaan valittavia päätteitä on neljä. Monissa turkin sanoissa on kuitenkin sekaisin sekä etu- että takavokaaleja. Tällöin pääte valitaan viimeisen vokaalin mukaan.

Turkin adjektiiveja ei taivuteta, mutta niitä voidaan yleensä käyttää substantiiveina, jolloin ne taivutetaan. Attribuuttina käytettäessä adjektiivit ovat substantiivin edellä.

Turkin verbeissä näkyy persoona, aikamuoto, tapaluokka ja näkökanta. Kaikki verbit taivutetaan samalla tavalla lukuun ottamatta epäsäännöllistä verbiä *i-*, jota ei voi taivuttaa kaikissa aika- ja tapaluokissa.

Perussanajärjestys on subjekti–objekti–verbi.

Sana ei voi loppua soinnilliseen konsonanttiin, joten sanavartalossa mahdollisesti oleva viimeinen konsonantti muuttuu soinnittomaksi, mutta jälkiliitteellisissä muodoissa soinnillisuus säilyy.

Murteet

Turkin kieli jakautuu useaan murteeseen:

- anadolu (keskeisin murre)
- osmanli / osmanin kieli (Osmanien valtakunnan), ei mikään murre, vaan vanha hallintokieli.
- rumeli (Euroopan puolen murre)
- jürük / joruk / konjar (Pohjois-Makedonian, Bulgarian, Kreikan ja Länsi-Turkin murre)
- mešeetti (Georgiassa, Venäjällä)
- karamanli (alun perin kreikkalaisia)
- kyzylbaš (Bulgariassa)
- surgutš (Istanbulissa, Kaakkois-Kreikassa; Turkissa käytetään nimitystä gagauz)

Lähteet

1. tdk.gov.tr (http://www.tdk.gov.tr/) Türk Dil Kurumu. Viitattu 3.3.2012.
2. Ethnlologue: Turkish (http://www.ethnologue.com/language/tur) (englanniksi) Viitattu 2.4.2015.

Turkkilaiset kielet

azeri | baškiiri | dolgaani | gagauzi | hakassi | haladži | jakuutti | karaiimi | karakalpakki | karatšai-balkaari | kaškai | kazakki | krimintataari | kumykki | nogai | salaari | šoori | tataari | tofa | tšuvassi | turkki | turkmeeni | tuva | uiguuri | uzbekki